

Jelena Bošnjak,
mlađi asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

Ljubomir Zovko: Studije iz pravne povijesti BiH 1878. - 1941.

Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, (Mostar, 2007.)

Zadovoljstvo nam je izvijestiti vas da uskoro iz tiska izlazi knjiga prof. dr. sc. Ljubomira Zovke pod naslovom **Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878. - 1941.**

Ovo djelo pruža nam rijedak uvid u suvremenu državnopravnu povijest Bosne i Hercegovine u vidu **sedam članaka** koji tematski obrađuju razdoblje od 1878. godine, tj. od austrougarskog zaposjedanja povijesnih pokrajina Bosne i Hercegovine, do propasti Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Kako je ovo šezdesetogodišnje razdoblje bosanskohercegovačke povijesti obilježilo više državnih okvira, tako su i po autorovom pristupu članci **organizirani u dvije skupine** – Bosna i Hercegovina u sastavu Austro-ugarske Monarhije i u vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije

U **Predgovoru** autor između ostalog naglašava važnost proučavanja ovog razdoblja bosanskohercegovačke povijesti u svjetlu njezina sadašnjeg državnog uređenja i u svezi s tim ističe nužnost novoga ustavnog sporazuma, jer postojeće, nametnuto Daytonskim mirovnim sporazumom, nije na pravedan način riješilo nacionalno pitanje u BiH.

Prva studija pod naslovom **«Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske uprave 1878. – 1918.»** (str. 13. - 35.) prikazuje četrdesetogodišnje razdoblje austrougarske uprave. Autor se ne zadržava samo na području prava i države, nego ovu problematiku sagledava i kroz prizmu društveno političkih prilika u tadašnjoj BiH te između ostalog ističe kompleksnost vjersko-etničke strukture, začetke nacionalnog profiliranja i definiranja, te ekonomsko-socijalnu diferenciranost pučanstva unutar samih nacionalnih skupina.

Pravna osnova austrougarske okupacije bio je članak 25. Berlinskog ugovora i Novopazarska konvencija, po kojoj je suverenost nad Bosnom i Hercegovinom ostala još samo formalno u rukama sultana. Autor pruža sveobuhvatan uvid u novonastalu situaciju, uviđajući da je ulazak BiH u srednjeeuropski kulturološki krug uzrokovao različita reagiranja pojedinih dijelova pučanstva. Muslimansko pučanstvo je, uz mjestimičnu podršku Srba, pružilo žestok otpor austrougarskoj okupaciji, dok su Hrvati okupaciju, a potom i aneksiju, dočekali s otvorenim oduševljenjem. No, zaokret ekonomije iz zaostalog turskog feudalnog sustava u europski ekonomski krug, naznake političkog pluralizma, te moderna državna uprava ostvarivani su postupno. U svezi s time autor naglašava da su zadržana tanzimanska reformska rješenja agrarnih odnosa, osmanski porezni sustav, dok je sustav lokalne uprave (sandžaci, kaze i nahije) u početku doživio samo promjenu nazivlja, te da se slično desilo i sa sudstvom.

Autor dalje uočava da je jedan od osnovnih zadataka austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini bio onemogućavanje razvitka različitih nacionalnih težnji bosanskohercegovačkog pučanstva, jer je po mišljenju državnih vrhova, svaki poremećaj konfesionalno-etničke ravnoteže u korist jednog od njezina tri elementa mogao ugroziti položaj Monarhije u toj zemlji. Međutim, okupacija Bosne i Hercegovine, a još više njezina aneksija, bile su jak i nezaustavljiv poticaj daljnjim etničkim suprotnostima bosanskohercegovačkog pučanstva. Odgovor Monarhije na hrvatske i srpske nacionalne težnje unutar BiH bio je koncept bošnjaštva, odnosno «bosanskog zemaljskog pripadništva». Autor ističe da je toj politici bio cilj da u cjelokupnom pučanstvu u BiH, bez obzira na vjersku pripadnost, razvije i učvrsti osjećaje “zemaljske” bosanske posebnosti i narodnosti. U unutarnjem političkom životu BiH bošnjaštvo je dijelom došlo do izražaja početkom devedesetih godina XIX. stoljeća. Sredinom 1891. godine pokrenut je uz potporu vlasti i list “Bošnjak”, čija je pojava i pisanje izazvala žučne polemike u BiH, Hrvatskoj i Srbiji. Autor zaključuje da je sve do sredine devedesetih godina politika bošnjaštva predstavljala izvjesnu potencijalnu mogućnost suprotstavljanja pojedinim nacionalnim pokretima u BiH, ali da od tada bošnjaštvo više nije bila nikakva stvarna alternativa tim nacionalnim pokretima, te da je čak i većina muslimanskoga građanstva odbacila ideju bošnjaštva i da, konačno, početkom XX. stoljeća bošnjaštvo ne predstavlja više nikakvu realnu političku snagu, niti alternativu nacionalnim pokretima u BiH.

Odmah po okupaciji austrougarske vlasti poduzimaju mjere uspostave svoje kontrole i jurisdikcije nad vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Okupacijska uprava je nizom svojih propisa od osamdesetih godina XIX. stoljeća konstituirala takvu vjersku i vakufsko-mearifsku organizaciju muslimana, koja je bila pod potpunom njezinom kontrolom i upravom. U pogledu položaja srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini Austro-Ugarska je uspjela uspostaviti kontrolu nad njezinom crkvenom hijerarhijom tako što je 28. ožujka 1880. godine zaključila konvenciju s Carigradskom patrijaršijom, po kojoj austrijskom caru pripada, uz plaćanje godišnje naknade, pravo da sam imenuje mitropolita i episkope i da ih predlaže Patrijaršiji radi ispunjenja kanonskih formalnosti. Provodeći politiku strogog nacionalnog pariteta u Bosni i Hercegovini, te nastojanjem da se pučanstvo okupiranog teritorija izolira od nacionalnih kretanja u susjednim zemljama, odnosno da se presiječe nacionalno konstituiranje u njoj, Austro-Ugarska nastoji smanjiti utjecaj franjevac na hrvatsko pučanstvo u BiH. U svezi s tim, austrougarske vlasti i Sveta stolica nastoje reorganizirati Katoličku crkvu u Bosni i Hercegovini, odnosno ponovno uvesti svjetovnu katoličku hijerarhiju u toj zemlji s nadbiskupom Josipom Stadlerom na čelu.

Ovakva politika Austro-Ugarske potaknula je osnivanje pokreta za vjersko-prosvjetnu autonomiju muslimana i Srba, te postavila osnove njihova političkog djelovanja. Smrću Benjamina Kállaya došlo je do postupne liberalizacije javnog života, te formiranja političkih stranaka: 1906. Muslimanska narodna organizacija; 1907. Srpska narodna organizacija; te 1908. Hrvatska narodna zajednica i 1911. Hrvatska katolička udruga.

Aneksija Bosne i Hercegovine, strateški izvršena nakon mladoturske revolucije, izazvala je burnu međunarodnu krizu, koja se stišala nakon što je Turska 26. veljače 1909. godine, uz određenu materijalnu odštetu, te povlačenje austrougarskih snaga iz Novopazarskog sandžaka, priznala aneksiju. Srpska i Muslimanska narodna organizacija uporno su odbijale priznati čin aneksije, da bi je ipak prihvatile 1909. i 1910. godine.

Dalje, autor analizira specifičnosti bosanskohercegovačkog pravnog statusa tj. sta-

tusa *corpus separatum*, te pravnog statusa njenih državljana, kao i novonastalu državno-pravnu situaciju: proglašenje prvog ustava, pratećih zakona i novih institucija – Sabora, Zemaljskog savjeta i općinskog vijeća, zaključujući da «Ustav Bosne i Hercegovine nije osigurao demokratski razvitak zemlje, premda je u znatnoj mjeri pridonio aktiviranju njezina političkog života».

Na kraju ove studije autor pored ostalog, uočava da je Bosna i Hercegovina imala poseban status unutar Austro-Ugarske, te da je smatrana posebnim trećim tijelom u čijoj upravi sudjeluju Zajednička vlada i vlade obiju država Monarhije. Sa stajališta unutarnjeg pravnog poretka, Bosna i Hercegovina je činila treću «državu» unutar Monarhije, bez obzira što svoje zakone nije sama donosila.

Kraj Prvog svjetskog rata ponovno je aktualizirao pitanje Bosne i Hercegovine. Svibanjskom deklaracijom Jugoslavenskog kluba u Beču 1917. godine promovirana je ideja ujedinjenja jugoslavenskih zemalja Monarhije pod dinastijom Habsburga. Krfska deklaracija zaključena između Jugoslavenskog odbora i srbijanske vlade, iz srpnja iste godine, dodatno je izazvala određena kretanja na političkoj sceni u BiH. Ovo neizvjesno razdoblje bosanskohercegovačke povijesti okončano je proglašenjem samostalne Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada 1918. godine, i preuzimanjem vlasti od dotadašnjeg zemaljskog poglavara generala Sarkotića od strane Narodne vlade BiH 1. studenog 1918.

Detaljniji prikaz zbivanja nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini obrađen je u studiji **«Nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave 1878. – 1918.»** (str. 36. – 46.)

Nacionalna politika bila je stvarni problem austrougarskoj upravi. Unatoč tome što je zabranila hrvatsko i srpsko ime i uvoz tiskovina iz spomenutih zemalja, te promicala ideju jedinstvenoga bosanskog naroda s jedinstvenim bosanskim jezikom, nije uspjela onemogućiti probuđene nacionalne pokrete hrvatskog i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Autor iscrpno prikazuje početke nacionalnoga političkog organiziranja, stav austrougarskih vlasti prema pojedinim nacionalnim skupinama, te osobitu pozornost posvećuje političkim programima pojedinih stranaka.

U sljedećim radovima obrađuje se položaj Bosne i Hercegovine u Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, te Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji 1918. – 1941. godine. Država SHS nastala je u neizvjesnim okolnostima kraja Prvog svjetskog rata, a njezino kratko postojanje obilježilo je pregovaranje s vladom Kraljevine Srbije o ujedinjenju tih zemalja.

U studiji **«Bosna i Hercegovina u vrijeme stvaranja Kraljevine SHS 1918. godine»** (str. 49. – 62.) prikazan je tijek organizacije prijelazne i privremene uprave u Bosni i Hercegovini, počevši od formiranja Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba i Narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu do kotarskih odbora te mjesnih i seoskih odbora. Autor zaključuje da se zatečena upravna struktura zadržala dugo i da se sporo mijenjala, te je kod nekih organa krajnji prestanak djelovanja bio neizvjestan.

Daljnja analiza prilika u Kraljevini SHS dana je u studijama **«Bosna i Hercegovina u vrijeme ustava Kraljevine SHS 1921. – 1929.»**, **«Pitanje administrativno – teritorijalne podjele Bosne i Hercegovine u vrijeme šestosiječanske diktature 1929. godine»**, te **«O pokušaju federalizacije Kraljevine Jugoslavije 1932. godine»** (str. 64. – 94.).

Od samog osnivanja prve zajedničke jugoslavenske države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, izbilo je u prvi plan pitanje njezina unutarnjeg državnog ustrojstva. U rješavanju tog pitanja od početka su se oštro sukobljavale dvije političke koncepcije i to vladajuća velikosrpska, centralističko-unitaristička i suprotna, hrvatska (kon)federalistička opcija.

Ustavom odboru Ustavotvorne skupštine podnijeto je osam nacрта ustava od kojih su neki predviđali unitarno, a drugi složeno ustrojstvo države, pri čemu je, kad je u pitanju složeno ustrojstvo države bilo i federalnih i autonomnih nacrtu ustava. Ti nacrti su odražavali i izražavali različita duhovna nasljeđa, povijesna i politička iskustva njihovih podnositelja. Nacrti ustava koje je vlada podnosila Ustavnom odboru bili su favorizirani u odnosu na ostale projekte ustava jer je odbor morao najprije uzeti u razmatranje vladin nacrt.

Konačno je 28. lipnja 1921. godine donesen tzv. Vidovdanski ustav. Tim ustavom je, između ostalog, bilo predviđeno da se teritorij BiH podijeli na šest oblasti, koje su se imale poklopiti sa šest bivših austro-ugarskih okruga, u okviru njihovih tadašnjih granica, s tim što je svaka od ovih administrativnih jedinica, zasebno i bez ikakvih međusobnih veza bila izravno podređena centralnoj vladi u Beogradu. Ovo je bio ustupak velikosrpske politike Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji da bi njezini zastupnici u Ustavotvornoj skupštini glasovali za vladin nacrt Ustava. Odmah nakon donošenja tog Ustava bila je organizirana Pokrajinska uprava za tu pokrajinu, s pokrajinskim namjesnikom na čelu. Pokrajinska uprava u BiH djeluje do 1924. godine, kada se konačno organizira nova administrativno teritorijalna organizacija države - oblasti.

Državnim udarom 6. siječnja 1929. godine kralj Aleksandar Karađorđević je ukinuo ustav i raspustio Narodnu skupštinu obrazlažući to negativnim iskustvom s parlamentarizmom i političkim strankama, čiji sukobi ugrožavaju i samu državnu zajednicu.

Autor naglašava da je uvođenjem šestosiječanjskog režima, te organiziranjem novih administrativnih jedinica banovina, teritorij BiH bio potpuno razbijen a njegovo područje razdijeljeno i spojeno s dijelovima drugih jugoslavenskih zemalja.

Potpunim razbijanjem povijesne cjeline i teritorijalnog jedinstva Bosne i Hercegovine i brisanjem ostalih nacionalnih i povijesnih granica vladajući velikosrpski krugovi s kraljem Aleksandrom na čelu su u potpunosti uspjeli osigurati u Drinskoj, Vrbaskoj i Zetskoj banovini većinu srpskog pučanstva. Autor između ostalog naglašava da je pod parolom integralnog jugoslavenstva još je čvršće i odlučnije provođena politika pune državne i nacionalne unifikacije s ciljem da se razbije i politički onemoguću osobito hrvatski nacionalni pokret i trajnije učvrsti hegemonija velikosrpskih vladajućih krugova u Beogradu.

U uvjetima diktature hrvatsko političko vodstvo skupa s dijelom vodstva srpskih oporbenih stranaka zahtjeva preuređenje, odnosno federalizaciju države. Jača oporbeno kretanje počinju 1932. godine, u okviru kojih se javljaju zahtjevi za uvođenjem demokratskog parlamentarizma, ukidanje Oktroiranog ustava, te federalizacija države. Ti zahtjevi su jasno definirani u rezoluciji Seljačko-demokratske koalicije (HSS i SDS), nazvane Zagrebačke punktacije. Posljedica ovakvog istupa bilo je režimsko razračunavanje s idejnim tvorcima punktacija.

Nakon Zagrebačkih punktacija vodstvo Jugoslovenske muslimanske organizacije je u siječnju 1933. godine izdalo svoje tzv. Spahine ili sarajevske punktacije, po kojim se zahtijeva «uređenje države po ravnopravnim političko-povijesnim jedinicama, s najsi-

rim kompetencijama, prepuštajući zajednici ono što treba da osigura i zajamči skupne interese», predviđajući da Bosna i Hercegovina treba biti «jedna od tih ravnopravnih jedinica». Također, u siječnju 1933. u Ljubljani, Slovenska ljudska stranka, na prijedlog Antuna Korošca, u tzv. Slovenskim punktacijama, iznosi svoj politički program ujedinjenja rascjepkanog naroda i teritorija u jednu političku zajednicu.

Zaključna studija - «**Sporazum Cvetković – Maček i Bosna i Hercegovina**» (str. 95. – 118.) prikazuje prvi korak u nikad dovršenoj federalizaciji Kraljevine Jugoslavije. B i H je bila u središtu političke borbe za prevlast između velikosrpske i hrvatske politike. Pitanje njezina položaja u daljnjoj reorganizaciji države, odnosno podjela njezina teritorija, bilo je jedno od glavnih zapreka za postizanje potpunog političkog kompromisa između dvije spomenute politike. Nakon dugih pregovora konačno je 1939. godine Sporazumom Cvetković - Maček organizirana Banovina Hrvatska, što je značilo reviziju dotadanjeg ustavnog ustrojstva, te početak razbijanja vladajućeg centralističko-unitarističkog sustava i postavljanje prvih osnova za preuređenje Kraljevine Jugoslavije u složenu federativnu državu. Taj sporazum je dio teritorija Bosne i Hercegovine pripojio novouspostavljenoj Banovini Hrvatskoj, dok je preostali dio teritorija Kraljevine Jugoslavije ostao u neizvjesnosti daljeg federalističkog preuređenja. Autor ističe da su posljedice podjele BiH poslije Sporazuma rezultirale vrlo živim političkim previranjima i sukobima između sva tri građanska etničko-vjerska politička pokreta, te uočava da su ta politička previranja kulminirala u najgrubljem obliku početkom i tijekom rata 1941. – 1945. godine. Dalje autor navodi da stvaranjem komunističke Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata 1941. – 1945. godine BiH, kao poseban entitet, ima i ostvaruje svoju posebnost i državnost u okviru te države. Međutim, raspadom komunističke Jugoslavije 1991. -1992. godine, pitanje unutarnjeg državnog ustrojstva BiH nameće se kao jedan od glavnih uzroka početaka krvavog rata 1991. – 1995. godine.

Daytonskim mirovnim sporazumom 1995. godine nije na pravedan način riješeno nacionalno pitanje. Njime predviđena ustavna struktura BiH ne omogućuje uspostavu istinske ravnopravnosti tri bosanskohercegovačka naroda, te je vezano za to, kako autor ističe, nužan novi ustavni sporazum, koji će u konačnici osigurati jednakopravnost svih naroda i građana BiH. Autor posebno naglašava da će izučavanje različitih pokušaja rješavanja nacionalnog pitanja u BiH i šire, kroz različita povijesna razdoblja, od srednjeg vijeka, osmanskog, austrougarskog, te razdoblja dvije Jugoslavije pridonijeti ostvarenju tog cilja.

Poseban doprinos ovog djela su **Prilozi** (str. 121. – 276.) u kojima je ponuđena bogata povijesna građa na osnovu koje je dijelom nastala i ova knjiga. Prilozi obuhvaćaju mnoštvo raznolikih pravnih izvora: međunarodne ugovore, ustave, zakone, uredbe i statute, a pored njih i istupe, izjave, reagiranja te političke programe relevantnih osoba, skupina i stranaka koji su obilježili ovo razdoblje. Prikupljeni dokumenti čine ovo djelo izuzetnim pomagalom za obavljanje praktične nastave na predmetima povijesne i državnopravne katedre pravnih fakulteta.